

Hajzer Gergő: A magyar társadalom története 9. lecke (30 perc)

Az agrártársadalom változásai

Áttekintés

A második világháborút követően az agrártársadalom változásának **három szakaszát** **különíthetjük el:**

- A. **1945-1961 a „hagyományos világ alkonya”**: **a föld magántulajdonának megerősödése, majd ennek felszámolása.** Megkezdődik a hagyományos paraszti társadalom felbomlása.
- B. **1961-től a rendszerváltásig**: állandósul a közös termelészövetkezeti gazdálkodás, háztáji, mezőgazdasági kistermelés és a nagyüzem **szimbiózisa fontossá válik.** A falusi és a paraszti társadalom kettévált.
- C. **Rendszerváltozást követő időszak**: Közös tulajdonból magántulajdon, **új tulajdonosi szerkezetek megjelenése** → még nagyobb differenciálódás.

Az időszakok alatt **a politika és az agrártársadalom viszonyát kettősség uralta:**

- I. Egyrészt a politikai vezetés **hangsúlyozta az agrárreformok társadalmi jelentőségét**
- II. Másrészt – főleg az 50-es évek elején – a parasztságra céltáblaként, **meghódítandó társadalmi csoportként** és **az iparosítás fő erőforrásaként** tekintett.

Az 1945-ös földreformtól a kollektivizálás befejezéséig

A földreform

A második világháborút követően az egyik legnagyobb **társadalmi feszültségforrás a földkérdés** megoldatlansága, a nagybirtokok felosztása és a földnélküliek földhöz juttatása.

Az eltérő koncepciók közül végül kis módosításokkal **a Nemzeti Parasztpárt javaslata kerül ki győztesen,** 1945 márciusában. A végrehajtást az

Országos Földbirtokrendező Tanács felügyeli.

Földhöz jogosultak köre: gazdasági cselédek, mezőgazdasági munkások, törpebirtokosok, 5 kat. hold földnél kevesebbet öröklő nős fiúgyermek.

A földreform a politikai és szociális feszültségeket csökkentette, elősegítette a paraszti polgárosodást.

DE a kommunista hatalomátvétel mindent megváltoztat!

Az első kollektivizálási hullám

Kollektivizálás= államosítás, a mezőgazdasági egyéni gazdálkodás helyett termelészövetkezetek, kollektív gazdaságok létrehozása

1948-49-ben: elsőként azok lépnek be a termelészövetkezetekbe (téészekbe), akiknek mindegy, hogy hol dolgoznak bér munkában: cselédek, mezőgazdasági munkások, sikertelen önállók.

DE: A belépésre „rásegít” a kommunista hatalom: rábeszélések, erőszak magas adóterhek aki kitart az néz szembe

→ új ellenség: **a kulák:** 25 holddal vagy nagyobb, 350 aranykorona feletti értékű területtel vagy cséplőgéppel, kocsmával rendelkező gazdag paraszt

A terror csúcspontja az 1952-53 fordulóján a „padlássöprés”: **beszolgáltatási** hullám, aki ellenállt annak a „közellátás veszélyeztetése” váddal kellett szembenéznie.

A kollektivizálást segíti **a tagosítás**, ami a falvak határainak átszabását jelenti a termelészövetkezetek egységes földterületének érdekében.

Ezek hatására elindul az átrendeződés: nő a téésztagek száma, sokan inkább az iparban helyezkednek el, **DE** az '56-os forradalomig nem valósul meg a teljes kollektivizálás.

Kádár kezdetben megtartja '56 vívmányait:

- eltörölik a beszolgáltatás;
- korlátozottan szabad a földforgalom; megszűnik a vetéskényszer;
- ki lehet lépni a téeszekből.

DE: újabb kollektivizálás: 1959-1961

1958 végén a Kádár-kormány *a teljes kollektivizálás mellett dönt*: be kell fejezni a „mezőgazdaság szocialista átszervezését”.

Valóságos *hadjárat indul*, DE kevés fizikai kényszer mellett inkább *a lelki-pszichikai meggyőzés a domináns*: „agitátorcsapatok” szállják meg a falvakat, próbálják meggyőzni a lakosságot földjeik szövetkezetbe adásáról hol jutalmat ígérnek, hol zsarolnak. A központi propaganda is felerősödik, valamint növelik az önálló gazdaságokra vonatkozó adóterheket, így előnyösebb lesz a téeszekbe tömörülés.

Az agrártársadalom helyzete a kollektivizálástól a rendszerváltásig

A kollektivizálás hatása:

1957-ben még több mint 1 millió 600 ezer önálló → 1962: 145 ezer.

Nő a munkásság száma: általában a nők lesznek téesztagok, míg a férfiak az állandó stabil jövedelem érdekében ipari munkát vállalnak.

Mégis működőképesé válik a mezőgazdaság, de miért?

Bár központosított a gazdasági irányítás, *de liberálisabb*: eltérnek az eredeti kolhozmodelltől:

- *eltörölik a munkaegységrendszert*
- *érdekeltté teszik a gazdálkodót*: részművelés és rendszeres pénzbeli juttatás,
- *önellátást biztosító háztáji*

gazdaság: a téeszekbe belépő tag kezelésében meghagyott terület (általában a ház körüli kert, max. 1 hold **ÉS** az műveléshez szükséges gazdasági eszköz).

ÍGY lassanként a háztáji árutermelő kisüzemmé alakulhatott, bizonyos helyeken a termelőszövetkezetek létrehozása helyett szakszervezetekbe tömörültek. A '60-as évek végétől már piacra is tudott termelni → második gazdaság erősödik.

Nagyüzemi munkaszervezetek élére olyanok kerülnek, akik át tudják látni a gazdálkodási folyamatot.

A hagyományos paraszti tudás le, míg a szakértelem felértékelődik, ami a párt által korábban kiemelt *káderek lassú háttérbe szorulásához*, a '70-es évektől pedig *az agrárértelmiség megjelenéséhez vezet*.

Jelentősen *megváltozik a falusi társadalom foglalkozásszerkezete*:

- a szellemi és szak- és betanított munkások aránya nő,
- a mezőgazdaságiaké csökken.

1968-ban megengedik a szövetkezeteknek, hogy *szolgáltató és ipari melléküzemágot hozzanak létre*, ami tovább erősítette a '70-es évekre jelentőssé váló *kétirányú kilépést* is, **DE az iparból vissza** többen a kedvezőbb életkörülmények reményében újra mezőgazdasági munkát vállalnak. Ennek a kicserélődésnek köszönhetően **egységes paraszti osztály sohasem jött létre**.

A '70-es évektől válik a háztáji és kiegészítő gazdálkodás tömegessé → ami **a kollektív és a magántulajdon egymásmellettiességét és szimbiózisát** eredményezte:

- *a nagyüzem* végezte az extenzív, kevés élőmunkát igénylő kultúrák termelését;
- *a háztáji gazdaságok* és kisüzemek végezték az intenzív, munkaerő-igényes kertészeti, állattenyésztéssel kapcsolatos munkák jelentős részét.

A mezőgazdasági kistermelés típusai:

1. tradicionális önellátó vagy háztartásgazdaság;
2. szabadidős önellátó;
3. vegyes gazdálkodást folytató paraszti kisüzem;
4. integrált félüzem (ahol a téesz csak 1-1 fázisban van jelen);

5. integrált vállalkozás (irányítás és felelőség a gazdálkodó kezében, de a téesz értékesít);

6. szabadpiaci vállalkozás („tisztta piaci viszonyok”).

Ennek eredményeképpen *kialakult* egy viszonylag szűk, 80-100ezer fős „*polgárosodó*” réteg.

A rendszerváltás után:

Az 1989-90-es rendszerváltás után az agrártársadalom újabb differenciálódáson megy keresztül. Reprivatizációra nem volt lehetőség: kárpótlási jegyeket adtak, amikkel földtulajdont vehettek.

A mezőgazdaság struktúráját is, igazítani kellett a piacgazdasághoz: a termelőszövetkezeteket felbontják, átalakítják.

A falusi társadalom szerkezeti átalakulásának jelenségei:

1. *polgárosodás*: résztvevői: a nagyban termelő kisvállalkozók, a privatizáció során tulajdonszerző és azt sikeresen működtető agrárértelmiség, ex-téeszvezető.
2. *parasztosodás*: résztvevői: a régi (rendszerváltás előtti) és az új magángazdálkodók
3. *új tagi tulajdonosi réteg kialakulása*: szereplői: a téeszekben maradó tagok és vezetők, akik valódi földtulajdonossá válnak.
4. *proletarizáció*: résztvevői: a szerkezetváltás vesztesei, a szövetkezetből kikerült képzetlenek, kapcsolatok és szaktudás hiányában képtelenek részt venni a magánosításban → felélénkül a háztáji gazdálkodás, önellátás szerepe

Ezek hatására új társadalmi csoportok jelennek meg:

- egyik oldalról, a vállalkozók, földbérlok, földjüket bérbeadók, birtokosok
- másik oldalról, a bér munkát vállalók

Utóbbi csoport a '90-es évek elején *marginalizálódik*, szakképesítés és szaktudás hiányában *növekszik a munkanélküliség a mezőgazdaságban*, bár ez a következő években mérséklődik

A 2000-es években a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma csökken (egyre korszerűbb termelőeszközök jelennek meg), jellemzővé válik a szezonális és a fekete munka.

Ellenőrző kérdések:

1. Az agrártársadalom változásainak milyen szakaszait ismeri?
2. Milyen kettősség uralta a politikai hatalom és az agrártársadalom viszonyát?
3. Kiket neveztek kulákoknak a Rákosi-korszakban?
4. Mit jelent a tagosítás?
5. Mi a kollektivizálás?
6. Ki hirdette és mettől meddig tartott a második kollektivizálási hullám?
7. Milyen hatása volt a második kollektivizálásnak?
8. Mi az a háztáji gazdálkodás?
9. Milyen kapcsolat alakult ki a háztáji és a nagyüzemi gazdálkodás között?
10. Milyen problémákat kihívásokat hoz a rendszerváltás az agrártársadalomban?

Ajánlott irodalom:

Andorka Rudolf (1994): A falusi társadalom változásai. *Agrártörténeti Szemle*. 1-4, pp. 3-26.

Koós Bálint (2016): Közfoglalkoztatás a mezőgazdaságban. *Tér és Társadalom*. 30/3, pp. 40-62.

Kovács Imre (2010): *A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*.

MTA doktori értekezés. http://real-d.mtak.hu/296/4/kovachimre_5_Mu.pdf (2020. 09. 20.).

Márkus István (1996): *Polgárosodó parasztság*. Budapest: Dinasztia.

Valuch Tibor (2005): *Magyarországtársadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.

Valuch Tibor (2015): *A jelenkori magyar társadalom*. Budapest: Osiris Kiadó.

Támogatás:

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.